

Поводом Дана Војске Србије – Главни генералштаб српске војске 1876–1912.

НЕШТО О НАШОЈ ЗЕМАЉСКОЈ СНАЗИ

После двогодишњег приправништва у Генералштабу кандидати су полагали испит за чин генералштабног капетана. У односу на испите осталих родова и струка војске, испити за генералштабне официре били су најобимнији и најтежи. Капетани Степа Степановић, Петар Бојовић и Милутин Миловановић полагали су испит за чин генералштабног капетана пред комисијом на чијем се челу налазио начелник Главног генералштаба пуковник Јован Мишковић. Капетан Степа Степановић је из Војне историје одговарао на питање Пруско-аустријски рат 1866. године и положио испит са врло добром оценом 3,5–4,0. Након испита пуковник Мишковић је у свом дневнику записао: „бистар, решив, поуздан и пргав”.

Пише Слободан ЂУКИЋ

Уређење генералштабне струке у српској војсци започело је 1860. године, када су *Законом о усјиројстви војске* прописана два формацијска места за генералштабне официре – капетана и поручника. Генералштабна струка била је организована као стална, по моделу пруске војске, са видним спољашњим обележјем. Први представници генералштабне струке у српској војсци били су мајор Ранко Алимпић и капетан II класе Милојко Лешјанин. Обојица су били пруски ђаци, завршили су генералштабну Ратну школу у Берлину.

Први предлог за оснивање Генералштаба у Србији налазимо у тексту мајора Љубомира Ивановића „Нешто о нашој земаљској снази”, који је објављен у часопису *Војин* 1869. године. Међутим, званичне војне власти у Кнежевини нису ништа предузеле да се та идеја реализује. Тек 1875. године, када је избио устанак у Босни и Херцеговини, а војска делимично мобилисана, учињен је први корак у правцу оснива-

ња Генералштаба. Образована је комисија састављена од најугледнијих официра, која је израдила *Уредбу о усјиројстви ђенералштаба*, која је озаконена 5. фебруара 1876. године. За првог начелника Главног генералштаба постављен је генерал Александар Франтишек Зах, који је дуго био управитељ Војне академије у Београду. Генералштаб је био саставни део војног министарства, а имао је 15 официра распоређених у три одељења: Оперативно, Историјско, Географско и начелникову канцеларију.

Када је започео рат са Турском 1876. године основан је Штаб Врховне команде, у чији је састав ушло и Оперативно одељење Главног генералштаба. После завршетка српско-турских ратова 1876–1878. године и укидања Врховне команде, Генералштаб је враћен у састав војног министарства. У прво време Генералштаб није имао никакве командне надлежности над стајаћом војском, која је била потчињена војном министру, већ се бавио само научним делом ратоводства: израдом карата, проценом зе-

Команда активне војске није била дугог века, расформирана је 1902. године, али је Генералштаб задржао стечени положај. Начелник Генералштаба добио је право да непосредно реферише краљу, врховном команданту војске, о свим важнијим пројектима и пословима. Положај начелника Главног генералштаба постао је најважнији у српској војсци, између осталог захваљујући чињеници да је ту дужност од 1903. до 1912. године обављао један човек – генерал Радомир Путник.

мљашта и израдом ратних планова. Министар војни командовао је стајаћом војском непосредно преко Команде активне војске. Када је проглашен рат са Бугарском 1885. године, образован је Штаб Врховне команде, на чијем се челу нашао војни министар пуковник Јован Петровић. После пораза у рату са Бугарима Генералштаб је постепено проширивао надлежност над стајаћом војском и истицао своју самосталност у односу на војно министарство. *Уредбом о Уређењу Главног ђенералштаба* 1896. године било је прописано да Генералштаб у рату образује Штаб Врховне команде, а за начелника Генералштаба био је предвиђен положај начелника Штаба Врховне команде.

Оснивање Команде активне војске 7. јануара 1898. године, са краљем Миланом Обреновићем на челу, утицало је на даљи развој Генералштаба. Да би истакао важност Команде на чијем је челу био његов отац, краљ Александар је наредио да се Генералштаб изузме из војног министарства и уђе у састав Команде актив-

не војске. За време док се налазио на челу Команде активне војске краљ Милан је имао првенство у војним пословима у односу на војног министра, којем је формално био потчињен. Команда активне војске није била другог века, расформирана је 1902. године, али је Генералштаб задржао стечени положај. Начелник Генералштаба добио је право да непосредно реферише краљу, врховном команданту војске, о свим важнијим пројектима и пословима. Положај начелника Главног генералштаба постао је најважнији у српској војсци, између осталог захваљујући чињеници да је ту дужност од 1903. до 1912. године обављао један човек – генерал Радомир Путник. Самосталан и независан положај начелника Главног генералштаба српске војске у односу на војног министра омогућио је да војни послови у Србији теку непрекидно и несметано у једном истом правцу. Главни ге-

нералштаб српске војске прешао је пут од одељења Министарства војног које се бавило само научним радом, до најважније установе у војсци, одговорне за њену припрему у миру и употребу у рату.

Географско одељење

Свако одељење Главног генералштаба имало је своје посебне задатке и делокруг рада који је био јасно прописан. Географско одељење имало је дужност да премерава земљу тригонометријски и топографски, израђује и умножава карте, прикупља податке за њихову тачну израду и израђује разне планове и слике за потребе војске. Када је на Берлинском конгресу 1878. године решавана судбина балканских народа, пуковник Јован Драгашевић прикључен је министру иностраних дела Јовану Ристићу, који је заступао српске интересе на конгресу. Том приликом Драгашевић је саставио етнографску карту

Када је на Берлинском конгресу 1878. године решавана судбина балканских народа, пуковник Јован Драгашевић прикључен је министру иностраних дела Јовану Ристићу, који је заступао српске интересе на конгресу. Том приликом Драгашевић је саставио етнографску карту Балканског полуострва, која је послужила приликом одлучивања о границама будућих држава на Балкану.

Балканског полуострва, која је послужила приликом одлучивања о границама будућих држава на Балкану. Географско одељење било је веома плодно у свом раду: израдило је карту српско-турских ратова 1876–1878, Саобраћајну карту Србије и карту телеграфске мреже у Србији. Урађена је и географска карта слива Јужне Мораве, на којој је приказано подручје ослобођено у рату са Турском. Наредне године израђена је карта Краљевине Србије и карта војнотериторијалне поделе Краљевине Србије.

Највећи и најважнији посао Географског одељења односио се на израду Генералштабне карте Краљевине Србије. Рад на овој карти отпочео је 1880. године под руководством начелника Географског одељења потпуковника Јована Прапорчетовића. На премеравању земљишта за израду прве топографске карте Краљевине Србије радили су приправници за генерал-

штабну струку откомандовани у Главни генералштаб. Живојин Мишић је добио секцију Брус, у коју је улазио Копаник. У посао га је увео капетан Сава Витас, „један од наших најбољих, најспремнијих и највештијих топомера”. Капетан Петар Бојовић вршио је мерење на секцији Уб и Каменица, а Степа Степановић је премеравао секције Свилајнац, Јагодина, Жабаре, Пожаревац, Горњак клисура и Смедерево. Радови на топографском премеравању територије Србије трајали су више од десет година и завршени су 1891, у време када је начелник Географског одељења био потпуковник Светолик С. Протић. Резултате топографског премера Краљевине Србије објавио је 1896. године потпуковник Јосиф Симоновић у књизи под називом *Први топографски премер Краљевине Србије извршен од Главнога генералштаба 1880–1891. године*. Књига је привукла велику пажњу стручне европске јавности. У часопису бечког Географског института за 1896. годину *Mittheilungen des k. u. k. militär-geographischen Institutes* дат је приказ овог дела у засебној свесци, са једном скицом.

Историјско одељење

Делокруг рада Историјског одељења био је да прикупља, проучава и уређује податке за ратну историју српског народа. Историјско одељење објавило је 1879. књигу *Рајн Србије са Турском за ослобођење и независност 1877–78*, са две карте. Књига је преведена на француски и немачки језик са циљем да се „предусретну неистиности, које би се могле у јавности распространити”. Немачки часопис *Militär Literatur Zeitung* објавио је приказ дела који се завршава похвалама и

Генерал Радомир Путник са учесницима 26. генералштабног путовања 1903.

Официри на генералштабном путовању

Зграда у којој је 1904. године било Географско одељење Главног генералштаба

1904
Географско одељење
Главног штаба

Косовска ул.

Топографско мерење земљишта

Распоред трупа 3. армије 10. фебруара 1915.

честиткама: „Ми с наше стране искрено кличемо носиоцима таковске заставе: *нек је срејно*”. У надлежности Историјског одељења било је уредништво војног часописа *Рајник*, који је покренут јануара 1879. године. Уредништво *Рајника* је од 1880. године разменом добијало немачки војни лист *Militar Literatur Zeitung*, на чијим је страницама поздрављено оснивање „добро уређеног” војног часописа српске војске. Књижевном разменом *Рајник*

је стижао у Енглеску, Шведску, Француску, Немачку, Аустрију, Русију, Италију и Турску. Истовремено су у *Рајнику* штампани изводи из европских војних часописа. Историјско одељење руковало је архивом и библиотеком Главног генералштаба, у којој је 1880. била 381 књига, од чега само 49 наслова на српском језику. Највећи број правила и књига писан је на немачком језику, затим француском, румунском, италијанском и руском.

Оперативно одељење

Оперативно одељење било је подељено на унутрашњи и спољашњи одсек. Спољашњи одсек проучавао је земље и војске суседних и европских држава, пре свега њихову организацију, попуњавање, састав, бројно стање, размештај, војно школство и устројство. У Генералштабу се веровало да Србији највећа опасност прети од Аустроугарске. Отуда је прво започет обавештајни рад на прикупљању података о војним потенцијалима Хабзбуршке монархије. Начелник Оперативног одељења потпуковник Јован Мишковић о томе извештава начелника Главног генералштаба 1883. године: „крз кратко време биће готово са систематским описом Аустро-Угарске, па ће се после тако поступити и са осталим суседима”. Наши војни аташеи у Бечу, Цариграду, Атини, Петрограду и Паризу прикупљали су значајне податке. Пуковник Сава Грујић, који је у јулу 1879. именован за првог дипломатског агента и генералног конзула у Софији, објавио је 1880. године у *Рајнику* прве извештаје о бугарској војсци: *Основи војној уређења Кнежевине Бујарске и Основи устројства источно-румелијске војске*.

Након што је Кнежевина Србија 1878. стекла пуну државну независност, њени официри позивани су у иностранство да присуствују војним свечаностима и вежбама. Пуковник Антоније Богићевић путовао је 1879. у Беч, где је присуствовао великим јесењим маневрима аустроугарске војске у Бруку на Лајти. По завршетку маневара написао је детаљан извештај о аустроугарској војсци и доставио војном министру. Наредне године потпуковник Сте-

Историјско одељење објавило је 1879. књигу „Рат Србије са Турском за ослобођење и независност 1877–78.” са две карте. Књига је преведена на француски и немачки језик, са циљем да се „предусретну неистиности, које би се могле у јавности распрострањити”. Немачки часопис „Militar Literatur Zeitung” објавио је приказ дела који се завршава похвалама и честиткама: „Ми с наше стране искрено кличемо носиоцима таковске заставе: нек је сретно”.

ван Пантелић упућен је у Париз, где је присуствовао великим јесењим маневрима француске војске. Генералштабни пуковник Јован Анђелковић присуствовао је маневрима руске војске 1881, а пуковник Стеван Пантелић маневрима италијанске војске 1885. године. Велики број информација о страним војскама добијао се из војних часописа и литературе, која је била веома развијена у европским државама. У Спољном одељењу Оперативног одељења Главног генералштаба сачувано је 47 докумената. Највећи број докумената односи се на аустроугарску војску, затим следе документа која се односе на Турску, Бугарску, Грчку, Румунију и Црну Гору.

Унутрашњи одсек Оперативног одељења радио је на припреми и војној процени територије Кнежевине Србије, а нарочито крајева који су у ратовима имали важну улогу. На основу наређења министра војног Јована Мишковића, 1880. године, изведено је прво генералштабно путовање у Србији. Једна група генералштабних официра путовала је западним крајевима Србије проучавајући део басена Дрине, Колубаре и Западне Мораве. Друга група испитивала је басен Тимока, Поречке реке и Нишаве. Групе су се спојиле у околини Ниша и наставиле путовање до Лесковца, Врања и Преполца. Том приликом испитан је и у војном смислу проучен погранични део Кнежевине Србије и донета је одлука да се утврде најзначајније одбрамбене тачке: Ниш, Врање, Преполац и Лесковац. У средишту пажње Генералштаба био је Крагујевац, као центар Кнежевине и „главно слагалиште бојног материјала“.

Након процене земљишта и војних могућности суседних држава започео је рад на изради ратних и мобилизацијских планова. Потпуковник Јован Мишковић, начелник Оперативног одељења, 1883. године пише: „Ми имамо два главна непријатеља: на северу и западу је Аустрија, на југу Турска“. Потпуковник Мишковић је закључио да Аустроугари имају четири погодна праваца за напад на Србију. „а) Варадин – Београд – Крагујевац – Ниш,

За рад на терену формиране су три групе. На челу групе код Врања био је пуковник Вукоман Арачић, у Топлици пуковник Светозар Нешић, а у Медвеђи потпуковник Живојин Мишић. Рад на терену потрајао је месец дана.

операција оправдана и с политичког и војног гледишта; б) Темишвар – Пожаревац – Буприја – Ниш; в) Сарајево – Вишеград – Пожега – било Крагујевцу, или низ Мораву Нишу, или Београду; г) Зворник – Лозница – Ваљево“. Међутим, због аустрофилске политике краља Милана Обреновића ратни план Србије за рат са Аустроугарском детаљно је разрађен и завршен тек 1908. године, у време Анексионе кризе.

Поводом Грчко-турског рата 1897. године, који је претио да се прошири на цео Балкан, Генералштаб је организовао велико генералштабно путовање. Руководилац овог путовања био је начелник Главног генералштаба пуковник Јован Атанацковић. За рад на терену формиране су три групе. На челу групе код Врања био је пуковник Вукоман Арачић, у Топлици пуковник Светозар Нешић, а у Медвеђи потпуковник Живојин Мишић. Рад на терену потрајао је месец дана. Генералштабно путовање изведено је под општом претпоставком да је Србија у рату са Турском. Елаборат студије могућег рата са Турском Генералштаб је доставио на одобрење министру војном. Детаљан пројекат плана концентрације српске војске за рат са Турском израђен је на основу закључака са седнице која је одржана 28. марта 1898. године у министарству војном, под председништвом краља Милана Обреновића. Ратни план српске војске за ову прилику био је у почетку дефанзиван, а касније, у колико то прилике буду дозволиле, офанзиван.

Исте године разрађен је ратни план за рат против Бугарске, који је предвиђао две могућности. Уколико би Бугарска на своју руку, без спора-

зума са Србијом, извела упад у Македонију, Србија би имала савезника (Турску) и водила би офанзиван рат против Бугарске. У случају локалног српско-бугарског сукоба Србија би водила дефанзивно-офанзиван рат. У том случају била су предвиђена два војшта: нишавско-софијско и тимочко-дунавско. Разматрајући могуће правце продора Бугара краљ Милан је скренуо пажњу на Књажевац, као на важну стратегијску тачку која узима централни положај између Зајечара и Пирота и омогућава да се притекне у помоћ било једном, било другом граду. Унутрашњи одсек Оперативног одељења припремио је детаљне планове мобилизације, концентрације и стратегијског развоја српске војске у случају рата са Турском, Бугарском и Аустроугарском. Колико је то било значајно показало се у балканским ратовима 1912–1913. године и у Првом светском рату 1914–1918. године.

Школовање генералштабних официра

Оперативно одељење Главног генералштаба имало је обавезу да школује и припрема генералштабне официре. Кандидати за генералштабну струку примани су на двогодишње стажирање у Оперативно одељење, где су имали прилике да се упознају са пословима генералштабне струке. У аутобиографији *Моје усјомене* Живојин Мишић је описао своје приправништво у Главном генералштабу. „У прво време задатке су нам давали пуковник Путник и потпуковник Јован Атанацковић. Недељно смо редовно добијали по један писмени задатак из тактике, фортификације итд. На сваком задатку, по усменој критико-

вању, стављане су и писмене примедбе. Ненавикнут на ове напорне радове у решавању писмених задатака, често сам освитао за столом радећи”. Најбољи начин да се приправници за генералштабну струку обуче у генералштабним пословима била су стручна путовања. Том приликом приправници су се навикавали на „штрапац и ратну службу” и упознавали са земљиштем своје отаџбине где ће „имати ратне задатке да решавају”. Године 1888. изведено је стручно путовање под руководством начелника Оперативног одељења потпуковника Радомир Путника, а учествовали су приправници за генералштабну струку Степа Степановић, Петар Бојовић и Милутин Миловановић. Путовање је изведено правцем: Београд – Смедерво – Рача – Крагујевац – Крушевац – Јагодина – Паланка – Гроцка – Београд и вршено је са ратном претпоставком према којој су за све време путовања решавани тактички задаци, а у исто време је околно земљиште крокирано и оцењивано.

После двогодишњег приправништва у Генералштабу кандидати су полагали испит за чин генералштабног капетана. У односу на испите осталих родова и струка војске, испити за генералштабне официре били су најобимнији и најтежи. Испити су се полагали у Крунској улици, где је било смештено Оперативно одељење Главног генералштаба. Капетани Степа Степановић, Петар Бојовић и Милутин Миловановић полагали су испит за чин генералштабног капетана пред комисијом на чијем се челу налазио начелник

Капетан
Петар Бојовић

Капетан
Живојин Мишић

Иако није умео тачно да одговори да ли је река Олта пловна у свом доњем току, Мишић је положио испит из Војне географије. Пошто је успешно положио и све остале испите, преведен је у чин генералштабног капетана.

Главног генералштаба пуковник Јован Мишковић. Капетан Степа Степановић је из Војне историје одговарао на питање пруско-аустријски рат 1866. године и положио испит са врло добром оценом 3,5–4,0. Након испита пуковник Мишковић је у свом дневнику записао: „бистар, решив, поздан и пргав”.

Наредне године испит је полагао капетан Живојин Мишић. „На испитима ми је све добро ишло док не дође ред на географију”. Испит из Војне географије Мишић је полагао код потпуковника Јована Атанацковића. Прво питање за капетана Мишића било је да опише пут и терен од Ниша преко Прокупља, Куршумлије и Преполца до Приштине, „именујући на том правцу све тактичке положаје и друге важне објекте”. Друго питање је гласило: „Описати реку Олту у Румунији и објаснити по чему је она врло важна”. Иако није умео тачно да одговори да ли је река Олта пловна у свом доњем току, Мишић је положио испит из Војне географије. Пошто је успешно положио и све остале испите, преведен је у чин генералштабног капетана.

Услови за пријем у генералштабну струку били су строги, тако да је мали број официра успео да испуни све обавезе и положи предвиђене испите. Заслуге Оперативног одељења Главног генералштаба биле су велике. Селекцијом и школовањем генералштабних официра стварана је војна елита која је била носилац теоријског развоја и напретка у српској војсци. |